

5. Dmitrienko, Yu. Psychological – pedagogical factors of development of Ukrainian legal consciousness of teenagers. [Text] / Yu. Dmitrienko. – 2007. – № 4. – P. 57–65.

6. Dmitrienko, Yu. To question about sources of features of Ukrainian sense of justice. [Text] / Yu. Dmitrienko. – 2007. – № 3. – P. 83–90.

7. Dmitrienko, Yu. Features of forming of legal consciousness of Ukrainian student young people. [Text] / Yu. Dmitrienko. – 2007. – № 3. – P. 91–103.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© Ю.М. Дмитрієнко, 2009.

УДК 159.922:316.64:165.242.2+34:008

І.В. Дмитрієнко, ст. викл. (*Університет мислі, Харків*)

Ю.М. Дмитрієнко, канд. філос. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ТА КУЛЬТУРИ ЗА КОДИФІКАЦІЙНИМИ ПРОЦЕДУРАМИ СТАТУТІВ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

Запропоновано вперше аналіз стану, проблем та перспектив становлення і розвитку української правової свідомості та культури за кодифікаційними процедурами статутів Великого князівства Литовського.

Предложено впервые анализ состояния, проблем и перспектив становления и развития украинского правового сознания и культуры согласно кодификационным процедурам статутов Великого княжества Литовского.

It is offered for the first time the analysis of a condition, problems and prospects становлення and developments of the Ukrainian legal consciousness and culture it agree procedures статутов the Great princedom Lithuanian.

Постановка проблеми у загальному вигляді. За ідеями багатьох дослідників, перші спроби кодифікації українського права Польсько-Литовської доби, значної модернізації української правової свідомості та правової культури датуємо серединою XV ст., коли було укладено Судебник князя Казимира (1468 р.). У нашому контексті цей нормативний акт ідентифікуємо філософсько-правовим твором, матеріальним правовим артефактом та духовним правовим архетипом української правової свідомості та правової культури. Зміст Судебника обмежувався здебільшого нормами процесуального та статичного кримінального, кримінально-процесуального та адміністративного права, сформованими внаслідок поглибленого становлення та розвитку за тих часів різноджерельної, але з пріоритетами форм традиційної

(звичасвої) кримінальної, кримінально-процесуальної, адміністративної української правової свідомості та правової культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нам не вдалось виявити ані іноземних, ані вітчизняних досліджень становлення та розвитку української правової свідомості за кодифікаційними процедурами статутів Великого князівства Литовського. Дана тематика пов'язана з основними напрямками сучасних державно-правових перетворень та досліджень, наприклад, з держбюджетною темою науково-дослідних досліджень Київського національного дослідницького університету ім. Т. Шевченка “Формування механізму адаптації українського законодавства у галузі захисту прав і свобод громадян до законодавства Європейського Союзу”

Мета та завдання статті. Метою статті є визначення, інтерпретація та верифікація у теоретико-практичному контексті становлення та розвитку української правової свідомості за кодифікаційними процедурами статутів Великого князівства Литовського у контексті її артефактів та архетипів, виявлення їх істотної специфіки як специфіки актуального механізму правового дослідження, праворозуміння та регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усі правовідносини в кожній землі регулювалися залежно від норм місцевої традиційної правової свідомості. Було кодифіковано імунітетні грамоти, які забезпечували привілеї та пільги шляхті. Систематизації підлягали норми державно-правової свідомості, що трансформувалися у статичні норми державного права, які забезпечували суверенні права держави та обмежували владу великого князя, а отже його правову свідомість та правову культуру. Найбільшим здобутком у процесі систематизації української правосвідомості та права стало укладення в XVI ст. трьох (редакцій) Литовських статутів. В основу цієї кодифікації було покладено принципи дотримання суверенності держави, єдності права, рівності перед законом (хоча саме право визнавало неоднакову правоздатність для різних категорій людей) і пріоритету писаних законів, що за деякими ідеями В. П. Сальникова підтверджує наявність високого циклу соціальної активності правової культури та правової свідомості – як нової якості суспільства, як всього прогресивного, що створено прогресивними правознавцями, юристами, на відміну від того, що дано природою, за ідеями М.С. Злобіна, – якісні сукупності всіх матеріальних і духовних правових цінностей, сформованих і розвинених людством у ході його правової історії, за прогресивними правовими ідеями В. Д. Шишкіна, А. Ф. Граніна, В. М. Чхиквадзе, Л. С. Явича – комплекси правових цінностей, іманентні певним фазам становлен-

ня, розвитку та трансформації суспільного розвитку, за творчими правовими ідеями Ю. І. Агеєва, В. Еглітиса – творчий аспект якісної правової життєдіяльності суспільства. Зазначений пріоритет писаних законів свідчить про зниження тих функцій правової свідомості, що виконували функції механізму перехідного регулювання суспільних відносин, як правило, маргінально-правовими нормами статичного права як актів вже маргінально-девіантної української правосвідомості. Роботи з підготування Першого Литовського статуту (Старого) проводилися впродовж першої чверті XVI ст., внаслідок чого українська правова свідомість та правова культура набували якісних, європейськоцентричних тенденцій, домінант та детермінант, а європейськоментальна центричність формули української правової ідіоми-правової свідомості – норми права – збільшувалась, створюючи тим самим загальну, особливу та специфічну європейську концептуально-теоретичну фундаментальність та прикладну техніко-законодавчу зорієнтованість тогочасного та сучасного українського нормотворення, нормореалізації, правозастосування та правотворення.

Основним джерелом цього статуту були адміністративна і судова практика державних органів, норми традиційної (звичаєвої) правосвідомості, норми писаного права, викладені в Судебнику 1468 р., створені та розвинені у процесуальному становленні євроцентричних пріоритетів, форм, циклів соціальної активності нових форм української адміністративної та судової правової свідомості та культури, та артефактово ідентифікованих у раніше виданих грамотах (привілеях). Як джерело статуту були використані також культурно-правові норми “Руської правди”, православної й католицької церковної правосвідомості, норми православного та католицького права, а також окремі норми польської, європейсько структуровані правової свідомості, норми польського права, перероблені та пристосовані до умов феодальної киевоукраїнської правосвідомості, правової культури, місцевого феодалізму і місцевих потреб, про що зазначав А. Л. Лікас у тій частині своїх розмірковувань, коли у якості стержневих характеристик правової культури визначав її як засіб якісної діяльності, якісну інструментальну технологію (прийоми, способи, процедури) здійснення правової діяльності за будь-яких конкретно-історичних часо-просторів. Інші дослідники (В. Пічета, Й. Юхо) зазначають, що, готуючи цей статут, правова свідомість його укладачів, як така, що, за нашими дослідженнями, мала вищий та найвищий цикл соціальної активності, вперше вирішили низку винятково складних теоретичних і практичних питань, серед яких – правоусвідомлено - процесуально - правореалізаційне розмежування норм процесуального, згодом статичного права за окре-

ними галузями, розташування їх у визначеній системі, введення багатьох нових положень, що раніше були невідомі українському праву та здавна поступово видлучались з норм найдавнішої та давньої звичаєвої української правової свідомості. Правова свідомість Статуту 1529 р., фактично, презентувала власні статичні форми нового механізму регулювання суспільних відносин, зафіксовані в першому в Європі систематизованому зведенні законів різних галузей права. Він юридично закріпив основи суспільного й державного ладу, правове становище класів, владних і некладних корпорацій, корпоративної правосвідомості, станів і соціальних груп населення, порядок утворення, склад і повноваження деяких органів державного управління й суду, що підтверджує творчі правові та культурологічно-правові ідеї відомих правознавців Є. В. Аграновської, Е. А. Зорченко, С. Н. Кожевнікової про те, що якісний рівень розвитку правової культури фундаментально детермінується та визначається якісним рівнем правового розвитку особистості, нормативно-правових актів, справедливості та свободи, її правовою свободою, якісним законодавчим станом суспільної відкритості правової свідомості (ціннісно-правові орієнтації особистості, рівень знання права, правові установки, морально-розвинений правопсихологічний клімат), без яких не є можливим говорити про правову культуру суспільства та характеризувати її досить повно за допомогою одних тільки способів правової діяльності. Такий правовий стан та правова процедура формотворення актів девіантної української правосвідомості, створюючої маргінальні норми різногалузевого права, свідчить про перше остаточне затвердження у давній українській прото-правовій системі норм статичного права як головної ланки механізму правового регулювання, де правосвідомість почала відігравати непершорядну роль.

У перших трьох його розділах містилися здебільшого норми державного права або ж принципи положення з інших галузей права, у четвертому і п'ятому - сімейно-шлюбне і спадкове, у шостому - процесуальне, у сьомому - кримінальне, у восьмому - земельне, у дев'ятому - лісове й мисливське, у десятому - цивільне, в одинадцятому, дванадцятому і тринадцятому - кримінальне й кримінально-процесуальне право, що презентує функціональну державно-правову вагомість, значення та послідовність галузевого формотворення актів української правосвідомості, створюючи різногалузеві норми статичного права та архетипо-артефактовий зміст, розвиткову цілеспрямованість українського правового соціуму, послідовність тих форм процесуального права, що формувало відповідні галузеві форми правової свідомості, її ієрархічно-владну градацію, значення, порядок генезису, онтології, цін-

ності та взаємозв'язки: державно-правова-сімейно-шлюбна-спадкова-процесуальна-загальнокримінальна-земельна-лісова-мисливська-цивільна-кримінально-прикладна-кримінально-процесуальна прикладна українська правова свідомість та культура. Отож, за нашою логікою розмірковувань, можемо запропонувати актуальну модель, логіку, послідовність та спадкоємність конкретно-історичної еволюції – якісного становлення та розвитку української правової свідомості та культури, презентовану у Литовському Статуті 1529 р.: спадкоємність державно-правової свідомості та культури, -спадкоємність основ (форм) правової свідомості та культури інших галузей права (основ-форм різногалузових правосвідомостей), - спадкоємність сімейно-шлюбної правової свідомості та культури, - спадкоємність спадкової правової свідомості та культури, - спадкоємність культури процесуальної правової свідомості та ін.

Розділи статуту поділялися на статті (артикули), які ми вважаємо такими, що презентують певні підформи, підструктуро-підсистеми української правосвідомості, розвиненої в її писемній, матеріально-артефактовій репрезентації, які засвідчують колишній єдинокраїнський, ментально-правовий розпад української правової свідомості та культури на різні гілки, продукуючи різні нові основи, підстави, умови та критерії для нового конкретно-історичного становлення та розвитку нових різноаспектних форм української правової свідомості та правової культури. Вважається, що спершу в статуті було 244 (або 245) статей, у 30-х роках XVI ст. до нього внесли доповнення і редакційні поправки. У результаті кількість статей збільшилася до 283. На прикладі структурної побудови статуту можемо впевнено стверджувати про наявність у ньому історично зумовленої сукупності суб'єктивних елементів правового пізнання, ідейно-світоглядно звершеного у певному циклі соціальної активності правової свідомості, її нової форми під час законодавчої їх об'єктивації у змістовному навантаженні розділів (підформ, структуро-систем правосвідомості), враховуючих норми традиційної загальноукраїноментальної правосвідомості, процесуально трансформовані у норми традиційної (звичайової) правосвідомості (Д. І. Чесноков).

Статут, як книжкова лінійна, письмово ідентифікована як форма української правової свідомості та артефакт (архетип) правової культури, був типовою пам'яткою феодальної правової свідомості та культури. Він забезпечував правову охорону прав і привілеїв стану шляхти, обмежував права вільних людей і закріплював безправ'я людей залежних. Перший Литовський статут послугував міцною основою для розвитку наступного законодавства та був головним джерелом при підго-

товці Литовського статуту 1566 р., що презентує інтелектуально-правовий аспект з'явлення нових суб'єктивно-правових (позитивно-правових) форм української правової свідомості, широкого суб'єктивного, штучного праворозуміння (рівень правового знання та його розуміння), створеного в русі соціального життя (А. Моль, С.С. Алексєєв, Є.А. Лукашова, Р.К. Русінов), котрі створили, наприклад, міцну базу й для колишньої української радянської суб'єктивно-правової форми державної правосвідомості, що максимально поглинула у себе всі можливі негативні властивості відомих, але не радикально ідеологічно опосередкованих, історичних суб'єктивно-правових форм правосвідомості, правової культури, розвинувши їх до неподоланного межового інтерпозитивного нормативно-правового прагматизму (світова система споріднених державно-правових свідомостей, культура країн колишнього соціалізму та ін.), ідейно (але на жаль не нормативно!) поваленою новою українською правосвідомістю (але, знову ж так, на жаль, не правом!) наприкінці ХХ сторіччя.

Правова свідомість та культура Другого Литовського статуту презентує його нормативну дію з березня 1566 року. У цілому статичні правові норми, викладені у Литовському статуті, відображали коло правовідносин того часу і цілком забезпечували державно-правовий захист інтересів стану феодалів, презентуючи тим самим домінанту правової свідомості та культури власників-феодалів. До найбільш важливих норм, викладених у статуті, належали норми державного права. Вони визначали територію держави, порядок утворення й діяльності державних органів, права й привілеї панівного стану. Статут 1566 р. законодавчо закріпив привілеї та чільну роль великих феодалів у державі, їх правову свідомість та правову культуру, тобто цей статут являє собою письмово унормований філософсько-правовий твір, матеріальний артефакт та духовний архетип українського суспільства та сам ідейно-правовий стан суспільства (С. С. Алексєєв, Є. А. Лукашова). Але за Литовським статутом 1566 р., до участі в обмеженні влади великого князя залучався й сейм, отже правова свідомість та правова культура Литовського статуту 1566 р. презентує стійкі зусилля до республіканської української правосвідомості, що звужували, обмежували та стримували монархічні її тенденції, особливо правосвідомість та правову культуру великого князя, які активно розвивались. Питання оголошення війни, встановлення податків і прийняття нових законів не могли вирішуватися великим князем із панами-радою келейно, а тільки на загальному сеймі, що свідчить про істотні республіканські розвиткові тенденції української правосвідомості 1560-х років.

Укладення в 1588 р. Третього Литовського статуту (Нового) мало на меті узгодити литовське право з польським, а разом з тим й певному ідейно-світоглядному узгодженні норм традиційної (звичаєвої) української правової свідомості з європейськоцентричними нормами польської та литовської. Це було викликано великими соціальними і політичними змінами, що сталися після втілення в життя реформи 1557 р. (“Устава на волоки”) і акта Люблінської унії 1569 р. З цією метою 1569 р. було вперше створено комісію, якій доручалося узгодити статут із польським правом, а фактично, оновити форми традиційної української правосвідомості новими правовими ідеями та традиціями. Згодом була ще одна комісія, яка, ймовірно (И. Юхо), й уклала Литовський статут 1588 р., котрий презентував нову статичну форму української державно-правової свідомості, що нормативно домінувала як певне оновлене статичне українське право. До складу цієї комісії входили найбільш відомі юристи того часу та окремі посадові особи Велико-го князівства Литовського, що сприяло формуванню усталених історичних традицій нормативної європеїзації української правової свідомості та культури. За зразками комісійного вивчення проблем правової кодифікації, що призвана була певною мірою узгодити суперечливі питання, однозначно не узгоджені у чинному нормативному полі правосвідомості, виконуючи функції механізму правового регулювання суспільних відносин (тобто мала завданням синтезувати різнолінійні розвиткові ініціативи правової свідомості), актуалізуємо тезу А.А. Козловського про те, що правова культура є синтетичною характеристикою поліаспектного розвитку людини, особистогенних правосвідомостей, що виявляє суб’єктивну, ментально структуровану правову якість пізнання як права як пріоритетну, а також ідеї П.І. Новгородцева, М.І. Ільїна, Л.В. Петрової, М.І. Козюбри, І.В. Дмитрієнко про те, що у суспільстві регулятивно функціонує та пріоритетна модель історичного типу правової культури, домінантна форма правосвідомості, що мають структурними такі початкові елементи, як основи, правостворювального ідейно-світоглядного та нормативно-правового механізму регулювання актуальних суспільних відносин за будь-яких конкретно-історичних часо-прострів української правової свідомості та правової культури, коли: 1) достатньо упорядкований у кодифікованому відношенні рівень розвитку правових текстів як духовно-матеріальних архетипів стійких форм традиційної правосвідомості (Третій Литовський статут); 2) соціально налаштований рівень нормативної врегульованості правової діяльності (практики, комісії з укладання статуту), наявність будь-якого стійкого механізму правового регулювання суспільних відносин; 3) некризовий цикл соціальної активності нормативної

врегульованості правової свідомості (коли у формулі норми права існує домінанта україноцентричної складової пропорції або домінанта будь-якої складової пропорції, що європейськоцентрично зорієнтована); 4) прогнозовано визначений рівень правової освіченості, перш за все, первинних суб'єктів правової свідомості. Продовжуючи далі, зазначаємо, що, формально, дія Третього Литовського статуту не поширювалася на українську територію, але поступово він витрутив звідси попередній, Другий Литовський статут, завдяки неодноразовим публікаціям: у 1588 р.- старобілоруською мовою, тобто в оригіналі, і лише до середини XVII ст. чотири рази (1614, 1619, 1623, 1648 pp.) – польською. Основне державно-правове значення Литовського статуту 1588 р. полягало в тому, що він законодавчо оформив збереження Великого князівства Литовського, домінанту литовської правової свідомості, культури, як державних, Великого князівства Литовського як самостійної держави, всупереч акту Люблінської унії. Укладачі статуту не внесли до нього жодної норми, що могла би бути використана на шкоду державній самостійності Великого князівства Литовського. Структурно Литовський статут 1588 р. складався з 14 розділів, у яких містилося 487 статей. До першого розділу увійшли різноманітні за характером норми, які можна поділити на дві групи: правової свідомості та культури, що стосуються основних положень, і ті, що визначають покарання за державні злочини. Другий розділ охопив норми, що регулювали виконання військового обов'язку шляхтою. У третьому розділі було викладено норми державного права. Зокрема, проголошувалася недоторканність кордонів Великого князівства Литовського і збереження його самостійності. Панівний стан змушений був піти на поступки щодо простих людей, що свідчить про поступове збільшення юридичного статусу правової свідомості та культури пригнобленого населення. Так, до Литовського статуту 1588 р. було введено статтю про кримінальну відповідальність шляхтича за вбивство простої людини. Видання цього статуту мало винятково важливе значення для подальшого розвитку української правосвідомості, права не тільки в Україні, а й у Білорусії та Литві. Він був важливим кроком у розвитку правової думки, правової свідомості, культури та відображав зміни, що сталися в економічному розвитку. Статут був написаний і видрукуваний друкарським способом староукраїнською (старобілоруською) мовою, що робило його зрозумілим усьому населенню. Про те, що цю систематизацію було проведено на високому науковому й практичному рівні, свідчить той факт, що Литовський статут діяв до 1840 р., а отже литовська правосвідомість, правова культура, фактично, за цих часів домінували, трансформуючись згодом у вітчизняну правову, за-

конодавчу свідомість та законодавчу культуру - найвищі рівні позитивного свого розвитку. Тривалість практичної дії норм статуту свідчить про те, що його законодавча культура як стержнева частина загальної української правової культури має досить великий якісний вплив на українське суспільство, коли вона істотно розкриває нормативно врегульований правовий стан, виявляючись в якісних правомірних способах діяльності, суспільних і правових відносинах, якісній правомірній поведінці, мові, стані активності правової свідомості, якісних правових звичаях, традиціях. Розуміння правової культури за цього часу як якісного стану правового життя суспільства на подальших етапах її розвитку дозволяє охопити та різноаспектно виміряти як все правове життя в цілому, рівень становлення й розвитку української правосвідомості, так і всі основні правові та праворефлексивні сфери окремо. При чому першочерговим завданням правової науки за часів перехідного правостворення будь-якого часу стає завдання не тільки винаходження місця правової культури усередині суспільної системи, але й створення в ній необхідного масштабу для істинного "виміру" ступеня історичної зрілості та розвиненості чинної державно-правової свідомості як бази статичної правової системи (А.К. Уледов, Н. М. Кейзеров). Аналізуючи Литовські статuti, вчені звертають увагу на певний дуалізм їхніх статичних норм – результатів маргінального нормативно-процесуального “співіснування” й функціонування різних конкретно-історичних форм української, литовської, польської правової свідомості, правової культури та статичної нормативної бази – актив перехідної (маргінальної, девіантної, ілюзорної) української правової свідомості. З одного боку, там містилися норми, що закріплювали нерівність людей, права й привілеї стану шляхти, норми, що принижували людську гідність простих людей, маргіналізуючи чинну свідомість, культуру та правове поле. З другого боку, до Литовських статутів було введено прогресивні на той час норми, що відображали розвиток товарно-грошових відносин і появу паростків капіталізму, ідей Реформації та гуманізму. Ці норми вирости, як відомо, з тих норм західної, “реформаторської” правосвідомості, чії форми вільно переносились у менш республікансько розвинений правовий простір слов'янської правової ментальності. Наприклад, проголошувався принцип рівності всіх перед законом, хоча й закон не був рівним для всіх, обмежувалися джерела холопства, встановлювалася кримінальна відповідальність шляхтича за вбивство простої людини, обмежувалися можливість застосування покарання до неповнолітнього, надавалися ширші права власникам відчувувати свої маєтки, проголошувався принцип віротерпимості. Деякі норми обмежували владу господаря (князя) і правлячої

верхівки. Низка статей зобов'язували великого князя і державні органи управління діяти відповідно до закону, піклуватися про інтереси держави й народу. Цю ідею особливо виразно було висловлено у передмові до Литовського статуту 1588 р. Укладачі й редактори внесли низку прогресивних норм, що в підсумку висунуло Литовські статuti на одне з перших місць серед пам'яток феодальної правової свідомості, культури, права європейських країн. А Третій Литовський статут (1588 р.) у сучасній літературі вважають перехідним документом від середньовіччя до нового часу, а разом з тим духовно-матеріальним артефактом, архетипом і філософсько-правовим твором української правової свідомості та культури, стержневою пріоритетною та домінантною серед інших конкретно-історичною перехідною, республіканською цілеспрямованою формою української правової свідомості та культури.

Водночас Литовський статут став такою пам'яткою української феодальної правової свідомості, культури та феодального права, яка у своїх трьох редакціях засобами творчого розвитку різноджерельної, різноаспектної та різноперспективної української правосвідомості як актуального механізму правового регулювання, зберігала найдавніші українські правові традиції, а водночас послідовно відображала актуальні суспільно-правові зміни. У цьому контексті актуально підтверджуються тези С.М. Тимченко, Р.А. Калюжного, Н.М. Пархоменко та С.М. Легуши про те, що правова культура – це форма актуального вияву стійких, як правило, республіканськоподібних форм правосвідомості, яка охоплює матеріальну та духовну сферу буття суспільства, є структурою певної сукупності правових понять, за допомогою яких люди формують свій правовий досвід, світогляд та матеріальні джерела процесуального права. Це є багатогранне правове та праворефлексивне явище, сукупність правових знань, духовних цінностей, принципів, правової діяльності, правових звичаїв, а також як процес, спосіб, форма реалізації правових знань та переконань особи під час здійснення правової діяльності, як пріоритетний чинник справедливого правового регулювання, істинна передумова духовної людини та суспільства, якісний рівень становлення й розвитку котрих можна ідентифікувати тільки з наявністю високого циклу соціальної активності правової свідомості у суспільстві, презентованого в автентичному циклі соціальної активності правової культури. .

На той час за правосвідомістю М.В. Кравчука, Ю.А. Ведернікова, В.С. Грекула, О. Ф. Скакун, М.К. Підберезького правова культура – це система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу та відображають у правовій формі

стан свободи, інші соціальні цінності. Форма правової культури визначається за носіями правової свідомості: правова культура суспільства, особистості, професійної групи.

Висновки. Таким чином, огляд найважливіших джерел української правової свідомості та культури – духовно-матеріальних архетипів та артефактів української правової свідомості, що формувались на українських землях Великого князівства Литовського, залежно від форми, порядку видання й суб'єкта, від якого вони виходили, можна переділити на кілька груп. Найдавнішою матеріальною формою української правової свідомості та культури - законодавчих актів були листи або грамоти, згодом названі привілеями. Сеймові постанови як поточне законодавство називались ухвалами, статутами або конституціями. Адміністративні та судові акти як акти чинної української правосвідомості оформлялись у вигляді вироків, декретів, відповідей князя або листів чи грамот. Чіткого розмежування між цими актами не було. А найвизначнішим результатом процесу систематизації правових норм української правосвідомості за Польсько-Литовської держави стали Литовські статuti. Вони дають найбільш повне уявлення про основні інститути цивільно - і кримінально-правового регулювань тієї доби. Литовські статuti як матеріальні артефакти професійної україноцентричної правової свідомості та культури за актуальними правовими ідеями М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина - артефакти та архетипи правової культури – якісні стани правового життя українського суспільства, характеризуються вагомим досягнутим рівнем розвитку правової системи – цільовим станом та високим циклом соціальної активності української правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини, це нормативно досягнений рівень розвитку у правовій (та державно-правовій) організації життя людей (В.С. Нерсисянц), ступінь гарантованої державою свободи поведінки (Г.В. Гегель). У цьому аспекті аналіз правової свідомості та культури потребує опису всього суспільства під певним кутом зору, а саме під кутом захищеності соціальних прав громадян. Думаємо, що окреслені нами перспективи подальшого вивчення контекстуальної проблематики значно допоможуть досліджувати інші важливі аспекти якісного розвитку відзеркаленої української правової реальності [1].

Список літератури

1. Право [Текст] : хрестоматія / За заг. ред. В. П. Єфімця. – Харків : Право, 2007. – С. 357.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© І.В. Дмитрієнко, Ю.М. Дмитрієнко, 2009.